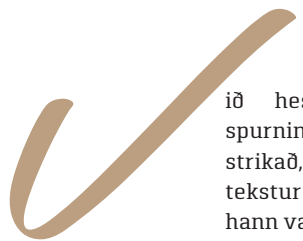

Hví eru bókmentir partur av lærugreinarrøðini í skúlaaverkinum?

AMERIKANSKI BÓKMENTAFRØÐINGURIN STANLEY FISH ER KENDUR FYRI AT SETA PROVOKERANDI SPURNINGIN: »ER NAKAR TEKSTUR Í HESUM FLOKKINUM?«

Vár í Ólavsstovu

Íð hesum provokerandi spurningi fekk hann undirstrikað, at ein skaldsligur tekstur var ikki til, fyrr enn hann var lísingur og umrøddur í sosialum samskipti, og at tað tí gav lítla meining at lesa ávísar bókmentir eftir ávísam greiningarfrymlum í undirvísingarsamanhang. Í hesum lá, at eingin tekstur hevur eitt sannleiksavirði í sjálvum sær. Ein slík provokerandi út-søgn setur natúrliga spurningin: hví skulu vit lesa bókmentir í skúlanum, og hvørjir fakligir førleikar og hvørji læringsmál skulu røkkast gjøgnum bókmentalestur?

Tað er eingin ivi, at alment dannilsi og listfrøðiligrir førleikar eru týðandi partar av læringsmálunum í bókmenta-undirvísing. Í nýggju námsætlanunum fyri føroyskt í fólkskúlanum stendur bókmentahevdin veik, t.d. verða prosa og lýrrikur ongantið nevnd sum sjálvstøðugt evni. Tó er eitt av endamálanum fyri føroyskt, at næmingurin »ognar sær vitan um føroyskar bókmentir, umframt innlit í norðurlandskar og alheims bókmentir« (mín undirstriking). Føroyskar bókmentir fáa ikki sjálvstøðugan status, men skulu knýttast at norðurlandskum og alheims bókmentum, og tað í sær sjálvum er rættuliga natúrligt, tí talan er um eitt lítið mál- og mentanarøki. Men tað kann tykjast lógið, at tað er einastu ferð, at bókmentir verða nevndar í endamálinum, meðan »mál« í ymsum samanhangum verður nevnt fleiri ferðir og verður ikki knýtt at hvørki norrønum ella øðrum málum.

Dømi um, hvussu veikar bókmentir standa í námsætlanini, er at bókmentir ikki einsamallar eru eitt av kjarnu-økjunum. Ístaðin eitur ein yvirskrift »samansettir tekstir«. Hini kjarnuøkini eru: »talaða málið«, »skrivaða málið« og »málkunnleiki«. Um samansettar tekstir verður sagt, at teir snúgvá seg bæði um at lesa og at skapa tekstir. Víðari verður sagt, at teir vísa til víðkaða tekst-hugtakið, »har tekstir kunnu vera settir saman av t.d. skrift, ljóði og myndum. Arbeitt verður við ymiskum framsagnarháttum, har tekstviðgerðin er grundað á ástøði um samskipti. Teksttilfarið fevnir m.a. um myndir, teknisøgur, ymiskar tíðinda-, kjak- og heimildartekstir, yrkis-tekstir, lýsingartekstir, netsíður, filmar, leikir og songtekstir.«

Um skaldsøgur, stuttsøgur og yrkingar eru ein so stór sjálvfylgja í føroysk-lærugreinahevdini, at ikki er neyðugt at nevna tær, er trupult at meta um, men tær sleppa als ikki upp í part sum sjálvstøðugt kjarnuøki. Tær verða koyrdar í pottin »samansettir tekstir« og verða ikki beinleiðis nevndar har. Tað er eitt stórt afturstig fyri føroyskar bókmentir, at tær eiga eitt so veikt pláss í nýggju námsætlanunum. Tær eru tó ikki heilt gloymdar og liggja møguliga sum okkurt slag av undirstøðukervi undir lærugreinini, tí undir støðisførleikum stendur undir »at kanna« at: »førleikin at kanna snýr seg í føroyskum um at eggja forvitni næmingsins at stimbra hug og dirvi hansara at seta spurningar og at leita sær ráð og vitan um mál og bókmentir [...] Næmingurin skal eggjast til at síggja gagn og gleði í yrkis- og fagurbókmentum og til at fegnast um mál- og bókmentafrøðiligar spurningar, sum bjóða forvitninum av.« Undir »At skapa« verður m.a. sagt, at »Næmingurin skal læra, hvussu bókmentilig og listarlig nýbrot hava broytt lívsáskoðanir og mentan.«

Munnligar mentir ella skaldskapur av manna munni, sum eru ein týðandi grundvøllur undir mál, bókmentum og mentanarfrøyinga verður ikki nevnt sum eitt kjarnuøki. Mál, yrkistekstir og samskipti hava greiða yvirvág í nýggju námsætlanini, meðan skaldskapur, bæði tann munnborni og tann skrivaði, hevur eitt veikt umhvarv. Tó skal sigast, at tá hugt verður undir »skrivaða málið«, so eru tvey av førleikakrøvunum í 4. flokki: »at finna høvuðsinnihaldið í yrkis- og fagurbókmentiligum tekstum/at skilja høvuðstættirnar í skaldskapi av manna-munni«. Lógið, at bókmentir verða umrøddar í sambandi við »skrivaða málið« og tað er eisini greitt, at tað er skrivliga úrtøka næmingsins, sum er stýrandi fyri tey krøv, sum verða sett til bókmentalestur, tí undan krøvunum at finna høvuðsinnihaldið o.s.fr. stendur, at næmingurin skal duga: »at tekna, svara skrivligum spurningum ella á annan hátt vísa, at tað lísa er skilt.«

Bókmentir verða árgangirnar eftir 4. flokk nevndar undir »Skrivaða málið«, og tá ið vit koma til próvtøkurnar í nýggjunda flokki er próvtøkugrundarlagið t.d.: »80-100 síður av styttri tekstum á bundnum og óbundnum máli, umframt yrkiskbókmentir.«

Sum áður nevnt tykist tað, at bókmentir eru ein sjálvsagdur partur av grundarlagnum undir føroysklærugreinini, men tað at fagurbókmentir ikki eru eitt sjálvstøðugt kjarnuøki er greitt tekin um, hvussu lítið fagurbókmentirnar fylla í námsætlanini. Vit síggja t.d., at sjálvt um »bókmentir« áttu at komið undan »máli«, um vit fylgja bókstavaraðnum, og »fagurbókmentir« áðrenn »yrkiskbókmentir« í brotinum eg endurgav omanfyri, so tykist raðfestingin av bókmentunum at vera so skerd í námsætlanini, at alt annað, sum føroysklærugreinin hýsir, hevur hægri raðfesting. At førleikarnir, sum bókmentalestur gevur næmingunum, verða bólkaðir undir »skrivaða málið, sigur ómetaliga nógv um, hvussu bókmentir verða hugsaðar í tí samanhangi, tær skulu einans brúkast sum grundarlag undir skrivligu eginframleiðslu næmingsins. Tað er ivaleyst í góðum samsvari við fjølsamansettu nútíðina, har talgildir tekstir, visuelli tekstir, filmar o.a. fylla gerandisdagin hjá uppvaksandi ættarliðnum, so tíðin og hugurin at hugsavna seg í einum longum teksti er dvinandi. At brúka hugflogið, at hugsavna seg, at dýpa seg í alment menniskjaligum og samfelagsligum viðurskiptum tykist at hava væl lægri raðfesting í námsætlanini fyri føroyskt enn at duga at føra seg sjálf fram, bæði skrivliga og munnliga.

Føroyskar bókmentir samleikaberar

Norski fakdidaktikkarin Silvi Penne hevur í bók síni »norsk som identitetsfag« víst á, at bókmentirnar knýta lesaran at mentanini og samleikakjarnanum, sum hava sín uppruna í, at allar mentanir og mentanarøki hava sínar frásøgur við einari byrjan, einari miðju og einum enda. Hendan linjuskipaða frásøgan fer altíð fram í tíðarrøð og er ein mentanarlig siðvenja, sum verður ein grundsøga í dulviti einstaklingsins og felags pallur í sosialu samvinnuni og samskiptinum. Í talgilda, audiovisuella veruleika ungdomsins er henda linjuskipaða frásøgu-gongd vordin nógv meira sundurlagað / sundurpettað, tú kanst trýsta á »stedga« knøttin, og tú kanst skifta rás, so frásøgan verður avbrotin og samansett við aðrar frásøgur, sum soleiðis er við til at skapa ein ógreiðan kjarna.

Tað er ein av avbjóðingunum av

flótandi samleikatilvitinum, sum eyðkennir samleikafyribrigðið hjá seinmodernaða skúlaungdóminum, at fáa ungfolk at lesa bókmentir, sum tey kunnu knýta at síni egnu søgu og soleiðis knýta sína egnu søgu at sosiala felagskapinum og søgum úr mentala undirstøðukervinum í nærumhvørvinum. Hetta kann m.a. gerast við at fara út á støð, sum koma fyri í bókmentunum, fáa betri kunnleika til teir søguligu persónar, sum bókmentirnar umrøða, seta bókmentirnar í bókmentalian samanhang og so annars læra at skyna á málsligum sermerkjum og serligum mynda-bygnaði, sum hevur røtur og uppruna í grundsøguni.

Okkurt slag av bókmentum hava altíð verið partur av uppalingini, bæði í skúlasamanhangi og uttan fyri skúlagátt, men tað hava fyrst og fremst verið tær átrúnaðarligu bókmentirnar, sum í eldri tíðum hava verið ráðandi. Í latinskúlanum (uml. 1547-1794) lósu tey hesar bókmentir á latíni og øðrum fornálmum og endurgóvu tær eftir sera fóstum reglum í sonevndum stílum.

Fyrsta undirvísing í føroyskum bókmentum var á Føroya Fólkaháskúla, har lærararnir við skúlan, Rasmus Rasmussen og Símun av Skarði, av øllum alvi royndu at fáa til vegar lesitilfar á móðurmálinum. Fyrsta skaldsøgan, Babelstornið, og stuttsøgur Rasmusar og nógvar av yrkingum Símunar hava havt sína grundleggjandi ávirkan á bókmentaundirvísingina í føroyskum innan skúlagátt í seinni tíðum. Tann skaldsligi, mentanarligi og málsligi førningur, sum háskúlin gav okkara fyrstu føroysku rithøvundum, hevur somuleiðis havt ómetaliga stóran týðning fyri bókmentaundirvísingina í skúlahøpi. Serliga Hans Andrias Djurhuus, Heðin Brú og Martin Joensen hava sum rithøvundar havt sín sera stóra týðning, bæði við tekstum í lesibókum til skúlabrúks og skaldsøgum og stuttsøgum, sum í stóran mun framvegis er pensum í føroyska skúla-verkinum.

Fyrsta royndin at geva føroyskum børnum skaldskap á móðurmálinum var uttan fyri skúlan, men hevði heilt greitt eitt frálæruendamál, og høvuðs- endamálið var at læra at lesa føroyskt og at skilja tað, sum stóð í tekstinum. Í fororðunum til Ungu Føroyar, sum var eitt barnablað, ritstjórnað av háskúla-